

SOBRE EL CICLE DE PREDICACIÓ DE LES ANTIGUES CATEQUESIS BAPTISMALS

per SEBASTIA JANERAS

Les antigues catequesis baptismals han estat ja a bastament estudiades per teòlegs, patròlegs i liturgistes. Els teòlegs han cercat en aquests textos patristics, partint massa sovint d'esquemes prefixats, una corroboració o una base per a determinades qüestions doctrinals (de vegades, posteriors o alienes als autors examinats). Els patròlegs, en estudiar els escrits dels Pares, no han defugit encara del tot uns esquemes i classificacions que no determinen tot l'abast i el contingut d'aquests mateixos escrits; així, han dividit les obres patristiques en exegètiques, dogmàtiques, polèmiques, ascètiques, litúrgiques, etc. Els liturgistes han recollit tots els elements continguts en aquestes catequesis (com en d'altres obres) que permeten de reconstruir els ritus, (en el cas present, de la iniciació cristiana) i de descobrir-ne la significació més pregonada. Hom no ha fet encara, però, un estudi i una classificació de la predicació patristica que tingui en compte el cicle litúrgic en el qual s'insereixen determinades predicacions, a les quals, d'altra banda, pot haver donat ocasió.

Aquestes pàgines volen ésser un assaig en aquesta direcció. Prenc com a base les antigues catequesis baptismals de Jerusalem (Ciril, més el testimoniatge de la pelegrina Egèria), Síria (Joan Crisòstom, Teodor de Mopsuèstia i Sever d'Antioquia), Constantinoble (Procle) i Milà (Ambrós) i intento reconstruir el cicle de predicació catequètica al llarg de la Quaresma, intentant, al mateix temps, de veure el conjunt de la predicació quaresmal, sobretot en el cas més complet i típic de Joan Crisòstom.

Egèria

És bo de començar per veure com descriu la cèlebre pelegrina Egèria de quina manera era feta la catequesi baptismal a Jerusalem, entre els anys 381-384, època del seu sojorn a la ciutat santa¹.

Consuetudo est enim hic talis, ut qui accedunt ad baptismum per ipsos dies quadraginta, quibus ieiunatur, primum mature a clericis exorcizentur, mox missa facta fuerit de Anastase matutina. Et statim ponitur cathedra episcopo ad Martyrium in ecclesia maiore, et sedent omnes in giro prope episcopo, qui baptidiandi sunt, tam uiri quam mulieres, stant etiam loco patres uel matres, nec non etiam qui uolunt audire de plebe omnes intrant et sedent, sed fideles. Cathecumini autem ibi non intrat tunc qua episcopus docet illos legem, id est sic: inchoans a Genese per illos dies quadraginta percurrat omnes Scripturas, primum exponens carnaliter et sic illud soluens spiritualiter. Nec non etiam et de resurrectione, similiter et de fide omnia docentur per illos dies; hoc autem cathecisis appellatur. Et iam quando completae fuerint septimanae quinque, a quo docentur, tunc accipient symbolum; cuius symboli rationem similiter, sicut omnium Scripturarum ratione, exponet eis singulorum sermonum, primum carnaliter et sic spiritualiter, ita et symbolum exponet. Ac sic est ut in hisdem locis omnes fideles sequantur Scripturas, quando leguntur in ecclesia, quia omnes docentur per illos dies quadraginta, id est ab hora prima usque ad horam tertiam, quoniam per tres horas fit cathecisin [...] Missa autem facta cathecisis, hora iam tertia statim inde cum ymnis ducitur episcopus ad Anastase et fit missa ad tertia; ac sic tribus horis docentur ad die per septimanas septem. Octaua enim septimana quadragesimarum, id est quae appellatur septimana maior, iam non uacat eos doceri, ut impleantur ea, quae superius dicta sunt. Cum autem iam transierint septem septimanae, superat illa una septimana paschalis, quam hic appellant septimana maior, iam tunc venit episcopus mane in ecclesia maiore ad Martyrium. Retro in absida post altarium ponitur cathedra episcopo, et ibi unus et unus uadet, uiri cum patre suo aut mulier cum matre sua, et reddet symbolum episcopo. Reddito autem simbolo episcopo, alloquitur omnes episcopus et dicit: «Per istas septem septimanas legem omnem edocti estis Scripturarum nec non etiam de fide audistis; audistis enim et de resurrectione carnis, sed et symboli omnem rationem, ut potuistis tamen adhuc cathecumini audire: verum autem quae sunt misterii altioris, id est ipsius baptismi, quia adhuc cathecumini, audire non potestis. Et ne extimetis aliquid sine ratione fieri, cum in nomine Dei baptidiati fueritis, per octo dies paschales post missa facta de ecclesia in Anastase audietis: quia adhuc cathecumini estis, misteria Dei secretiora dici uobis non possunt».

Post autem venerint dies paschae, per illos octo dies, id est a pascha usque

1. La data del sojorn d'Egèria a Jerusalem ha estat establerta darrerament, després de molts altres intents i aproximacions, per P. DEVOS, *La date du voyage d'Egérie*, a *Analecta Bollandiana* 85 (1967) 165-194.

ad octauas, quemadmodum missa facta fuerit de aecclesia, et itur cum ymnis ad Anastase, mox fit oratio, benedicuntur fideles et stat episcopus incumbens in cancello interiore, qui est in spelunca Anastasis, et exponet omnia, quae aguntur in baptismo. Illa enim hora catechuminus nullus accedet ad Anastase; tantum neofiti et fideles, qui uolunt audire misteria, in Anastase intrant².

De la narració d'Egèria resulta clar que a Jerusalem hi havia, durant la Quaresma, una instrucció quotidiana feta als qui havien d'ésser batejats la nit de Pasqua. Aquest ensenyament girava, en primer lloc, entorn de la Sagrada Escriptura, que hom començava a llegir precisament al començ de la Quaresma. Són molt nombrosos els testimoniatges patristics d'aquest ús que, d'altra banda, s'ha conservat en els diferents ritus litúrgics. Una altra matèria d'ensenyament, que, segons Egèria, constituïa pròpiament la catequesi, era l'explicació del símbol de fe. Aquesta era feta a la segona meitat de la Quaresma, a partir de la cinquena setmana. Els candidats al baptisme rebien (és a dir, els era explicat) el text del símbol de fe, que havien de «retornar» (en la cerimònia de la *redditio symboli*) o recitar al final de la Quaresma, arribada ja la Setmana Major o Setmana Santa. En aquesta darrera ocasió el bisbe anunciava les catequesis mistagògiques que havien d'ésser pronunciades durant la setmana de Pasqua.

Cal observar que les paraules que Egèria posa en boca del bisbe corresponen al que, de fet, diu Ciril de Jerusalem en la seva darrera catequesi prebaptismal. Quan Egèria assistia a les celebracions quaresmals i pasquals de Jerusalem (381-384) el bisbe era, efectivament, el mateix Ciril. De tota manera, la catequesi XVIII de Ciril fou pronunciada, sembla, més de 30 anys abans de la visita d'Egèria a la ciutat santa. Potser es tracta de paraules «litúrgiques» que el bisbe, seguint l'*ordo* catequètic, repetia, almenys *ad sensum*, cada any en la mateixa ocasió. Egèria les devia sentir directament o les va trobar potser en un *ordo* jerosolimità. Vegeu els dos textos³ comparats:

EGÈRIA

Alloquitur omnes episcopus et dicet: «Per istas septem septimanas legem omnem edocti estis [...]. Cum in nomine Dei baptidiati fueritis, per oc-

CIRIL

Post sanctum vero et salutarem Paschatis diem, a secunda Sabbatorum die incoando, singulis consequentibus hebdomadae diebus, statim post

2. *Itinerarium*, cap. 46-47. Ae. FRANCESCHINI - R. WEBER, *Itinerarium Egeriae* (Corpus Christianorum 175), Turnhout 1958, p. 88-89.

3. Egèria, *Itinerarium*, cap. XLVI i XLVII (Ae. FRANCESCHINI - R. WEBER 88-89; CIRIL DE JERUSALEM, *Catequesi XVIII* 33 (PG 33, 1056-1057).

to dies paschales post missa facta de ecclesia in Anastase audietis: quia adhuc cathecumini estis, misteria Dei secretiora dici vobis non possunt.»

Post autem uenerint dies paschae, id est a pascha usque ad octauas, quemadmodum missa facta fuerit de ecclesia, et itur cum ymnis ad Anastase, [...], stat episcopus [...] et exponet omnia quae aguntur in baptismo.

synaxim in sanctum resurrectionis locum ingredientibus, alias, Deo volente, catecheses audietis; in quibus rursum singularum quae actae fuerunt rerum rationes erudiemini; atque tam ex veteri quam ex novo Testamento demonstrationes accipietis.

Les catequesis que tenien lloc durant la setmana pasqual eren, d'acord amb les paraules del bisbe que cita Egèria (i d'acord amb Ciril), en nombre de vuit, és a dir, una per a cada un dels dies de la setmana, amb l'octava de Pasqua inclusivament. Aquesta predicació era feta a l'Anàstasi o església del Sant Sepulcre⁴. L'objecte d'aquesta predicació pasqual eren els misteris, els ritus de la iniciació cristiana, que no podien ésser explicats als catecúmens abans del baptisme.

Ciril de Jerusalem

La predicació baptismal de Ciril de Jerusalem es divideix en dues parts: a) una «procatequesi» (o exhortació prèvia) i 18 catequesis prebaptismals, predicades durant la Quaresma, i b) cinc catequesis mistagògiques, pronunciades durant la setmana de Pasqua. Hom pot establir, en les divuit homilies prebaptismals, una divisió entre les quatre primeres i les altres. La catequesi V correspon a la *traditio symboli* i constitueix una mena d'introducció al símbol de fe, que és explicat a partir de la catequesi VI. La primera catequesi, molt breu i seguint el mateix estil de la «procatequesi», és una recomanació feta a l'inici de la instrucció catequètica. El predicador fa esment del nom, és a dir, de la inscripció al baptisme. La catequesi II tracta de la penitència. La III, del baptisme d'una manera general:

4. Segons A. RENOUX (*Les catéchèses mystagogiques dans l'organisation liturgique hiérosolymitaine du IVe et du Ve siècle*, a *Le Muséon* 78 [1965] 354-359), cal entendre, sobretot llegint el cap. XXXIX d'Egèria, que només hi havia cinc dies de catequesi mistagògica durant la setmana pasqual, és a dir, els dies que la litúrgia havia estat celebrada al Martyrium (diumenge de Pasqua, dilluns, dimarts), o davant la Creu (dissabte) o a la mateixa Anàstasi (dijous). D'acord amb això, seria més cert que, en el capítol XLVII, Egèria cita de memòria unes paraules rituals, corresponents a la catequesi XVIII de Ciril de Jerusalem, mentre que el desenrotllament dels ritus exposat en el cap. XXXIX s'acostaria més a les catequesis mistagògiques que porten el nom del mateix Ciril.

preparació per a rebre l'espòs, Crist; el poder de l'aigua baptismal; els efectes del sagrament, etc. La IV és un breu compendi de les veritats de la fe i d'ensenyaments d'ordre moral. La catequesi V correspon a la *traditio symboli* i constitueix una mena d'introducció al símbol de fe, que és explicat en les homilies següents (VI-XVIII). Per tant, les catequesis prebaptismals es divideixen en dos grups, amb temàtica diferent: I-IV i VI-XVIII. Ara bé, com podrien ésser distribuïdes les catequesis de Ciril, tot al llarg de la Quaresma? Hom ho ha intentat ja diverses vegades, sense cap resultat positiu. Només és possible de recollir les escasses indicacions temporals que apareixen en algunes de les catequesis per tal de poder establir, d'una manera aproximada, un, podríem dir-ne, calendari; almenys, algunes dates d'aquest calendari.

Sembla clar que l'homília XIV fou pronunciada un dilluns⁵. La catequesi XVIII fou predicada un divendres⁶. En podem deduir que les catequesis XIV a XVIII constituïen la predicació d'una setmana, de dilluns a divendres⁷. De quina setmana podria tractar-se? A la catequesi XVIII Ciril parla de la proximitat de la Pasqua, però alhora també de la Quaresma que s'acaba, o que tot just s'ha acabat: ἐν ταῖς διελθούσαις ταύταις τῆς τεσσαρακοστῆς ἡμέραις⁸.

Em sembla que es tracta de la setmana que precedeix la Setmana Santa. El divendres d'aquesta setmana es troba ja, pràcticament, a la fi de la Quaresma i, alhora, molt proper al dia de Pasqua. La clau per a resoldre aquest punt hauria de trobar-se en la catequesi XIV, en la qual, tot seguint el fil dels articles del símbol de fe, tocaria parlar de l'ascensió de Crist⁹. A aquest punt Ciril diu:

Iam vero doctrinae fidei series, ut de assumptione diceremus, monebat; sed ita divina gratia disposuit, ut plenissime pro virium nostrarum modulo ea de re hesterno die in dominica audires; cum divinae gratiae dispositione lectionum ordo in synaxi, ea quae ad Salvatoris nostri in coelos ascensionem pertinent complecterentur. Illa vero quae diximus, propter collectorum fidelium multitudinem, at praecipua ratione propter te disseruimus¹⁰.

5. τῇ χθὲς ἡμέρᾳ κατὰ τὴν κυριακὴν... (Cat. XIV 24; PG 33, 856). τὰ χθὲς ἐπὶ τῆς συνάξεως εἰρημένα τῆς κυριακῆς... (*ibid.*, 860).

6. ...ἐκ τε τῆς ὑπερθέσεως τῆς νηστείας τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς ἀγρυπνίας... (Cat. XVIII 17; PG 33, 1053).

7. Cal notar que, en la tradició oriental, el dissabte i el diumenge no són comptats com a dies de Quaresma, perquè no són dies de dejuni.

8. Cat. XVIII 32 (PG 33, 1053).

9. La catequesi explica la resurrecció i l'ascensió.

10. καὶ ἡ μὲν ἀκολουθία τῆς διδασκαλίας τῆς πίστεως προέτρεπεν εἰπεῖν καὶ τὰ περὶ τῆς ἀναλήψεως· ἀλλὰ ἡ τοῦ θεοῦ χάρις ὠκονόμησε πληρέστατά σε ἀκοῦσαι, κα-

Seria interessant de saber a quines lectures es devia referir Ciril, amb aquestes paraules, que poguessin donar ocasió, en plena Quaresma, a una predicació sobre l'ascensió de Crist; això ens permetria de determinar quin diumenge féu Ciril aquesta predicació i, per tant, de datar amb certesa la catequesi XIV, pronunciada l'endemà. Però el leccionari armeni, el testimoni més vell de la litúrgia de Jerusalem, no ens permet de trobar cap lectura que tingui aquestes característiques durant aquest temps litúrgic.

D'altra banda, la mateixa catequesi XIV testimonia una interrupció d'alguns dies en la predicació catequètica i, doncs, entre les catequesis XIII i XIV ¹¹.

D'altres indicacions temporals, les trobem només en les catequesis VII i XI, de les quals es desprèn que foren pronunciades l'endemà de les catequesis VI i X respectivament ¹². La darrera indicació temporal que podem trobar en les catequesis prebaptismals apareix a la fi de la catequesi XVIII, on el predicador promet una predicació diària durant la setmana de Pasqua. Però aquestes paraules es refereixen a la segona sèrie de les catequesis de Ciril, les mistagògiques, que presenten una problemàtica particular i que veurem tot seguit.

Cal observar que, per a cadascuna de les 18 catequesis prebaptismals, els manuscrits assenyalen una lectura bíblica per a la reunió catequètica. Aquest ordre de lectures apareix ja sistematitzat i organitzat en el leccionari armeni de Jerusalem, de començament del segle V ¹³. Aquest document, a més de les lectures vespertines per als dimecres i divendres de Quaresma (la segona setmana té lectures quotidianes), presenta també una sèrie de lectures per a la reunió catequètica, amb el títol següent: «Ensenyament dels qui són inscrits en el llibre per a la santa Quaresma i dels qui es preparen a rebre

τὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν, τῇ χθὲς ἡμέρᾳ κατὰ τὴν κυριακὴν κατ' οἰκονομίαν τῆς θείας χάριτος, ἐν τῇ συνάξει τῆς τῶν ἀναγνωσμάτων ἀκολουθίας, τὰ περὶ τῆς εἰς οὐρανοῦς ἀνόδου τοῦ σωτῆρος ἡμῶν περιεχούσης. ἐλέγετο δὲ τὰ λεγόμενα, μάλιστα μὲν διὰ πάντας, καὶ διὰ τὸν τῶν πιστῶν ὅμοῦ πλῆθος, ἐξαίρετως δὲ διὰ σέ (Cat XIV 24; PG 33, 856).

11. οἶδα γὰρ τῶν φιλοχρίστων ἐν ταῖς παρελθούσαις ἡμέραις τὴν λύπην· ἐπειδὴ τῶν λεγομένων καταληξάντων μὲν εἰς τὸν θάνατον καὶ τὴν ταφὴν, τὴν δὲ ἀνάστασιν μὴ εὐαγγελισαμένων, ἐκκρεμῆς ἦν ἡ διάνοια πρὸς τὸ ἀκοῦσαι τὸ ποθοῦμενον (Cat. XIV 1, PG 33, 825).

12. περὶ μὲν τῆς τοῦ θεοῦ μοναρχίας, αὐτάρκως ὑμῖν ἐν τῇ χθὲς ἡμέρᾳ πρὸς ὑμᾶς εἰρηται (Cat. VII 1; PG 33, 605)... αὐτάρκως κατὰ δύναμιν ἡμῖν εἰρηται, διὰ τὸν χθὲς ὑμῖν παραδεδομένων. (Cat. XI 1; PG 33, 692).

13. Més concretament, del període entre 417 i 439, representat per tres manuscrits: *Jerusalem 121*, *París 44* i *Erevan 985*. Estudi i edició d'A. RENOUX, *Le codex arménien Jérusalem 121*, a PO 35,1 (1969) i 36,2 (1971).

el baptisme»¹⁴. Es tracta de 19 lectures, en comptes de les 18 indicacions que donen les catequesis de Ciril, amb les quals, però, es corresponen de la manera següent:

Catequesis Lectures [LA i Ciril]

I	Is 1, 16-20.
II	Ez 18, 20c-23.
III	Rm 6, 3-14.
IV	Col 2, 8 - 3, 4.
V	He 11, 1-31.
VI	Is 45, 16b-26.
VII	Ef 3, 14 - 4, 13.
VIII	Jr 32, 19b-44.
IX	Jb 38, 2 - 39, 35.
X	1Cor 8, 5 - 9, 23.
XI	Hb 1, 1 - 2, 1.
XII	Is 7, 10 - 8, 10.
XIII	Is 53, 1 - 54, 5.
XIV	1Cor 15, 1-28.
XV	Dn 7, 2-27.
XVI	1Cor 12, 1-7.
XVII	1Cor 12, 8-27.
XVIII	Ez 38, 1-14.
	Tm 3, 14-16 [LA].

El leccionari georgià, que pertany a una època posterior de la litúrgia de Jerusalem, més o menys al segle VIII¹⁵, presenta un sistema de lectures bastant transformat, que comença amb la cinquena setmana de Quaresma¹⁶. Aquestes lectures, dues cada dia, eren fetes en una assemblea a l'hora de tèrcia¹⁷; algunes corresponen a les indicades en les catequesis de Ciril, però no en el mateix ordre:

V setmana

dilluns: Is 1, 16-20 (cat. I)	Rm 11, 13-24
dimarts: Ez 18, 20-30 (II)	1Cor 15, 1-11

14. A. RENOUX, *Le codex arménien...*, II (PO 36, p. 233).

15. Aquest leccionari és representat per quatre principals manuscrits: *Paris, Bibl. Nat., géorg. 3* (s. x-xi) [= P]; *Sinai, georg. 37* (982) [= S]; *Lathal* (Mestia 635, s. x) [= L]; *Kala* (s. x) [= Ka]. Ha estat editat per M. TARCHNISCHVILI, *Le grand lectionnaire de l'Église de Jérusalem (Ve-VIIIe siècle)* (CSCO 188, 189, 204, 205), Lovaina 1959-1960.

16. M. TARCHNISCHVILI, *Le grand lectionnaire*, I, p. 68-79.

17. *Tertia hora incipiunt legere lectiones instruantes catechumenos ad portas ecclesiae* (M. TARCHNISCHVILI, 68, núm. 478).

dimecres: Ez 36, 25-36	Rm 6,3-10 (III)
dijous: Is 7, 10-17	Col 2, 8-18 (IV)
divendres: Is 53, 1	Heb 11, 1-31 (V)

VI setmana

dilluns: Is 45, 16-22 (VI)	1Cor 12, 1-14
dimarts: Dn 7, 2-28	Ef 3, 14-21 (VII)
dimecres: Jr 32, 19-25 (VIII)	Heb 1, 1-12
dijous: Job 38, 2-39, 35 (IX)	1Tm 3, 14-16
divendres: Ez 37, 1-14	1Cor 8, 4-13

Fins aquí hem parlat de les catequesis pre-baptismals de Ciril. La segona part, les catequesis mistagògiques, presenten un problema particular. Mentre que a la catequesi XVIII Ciril prometia una predicació mistagògica quotidiana, durant la setmana pasqual, les catequesis mistagògiques que porten el nom de Ciril són només cinc, que es distribueixen en la temàtica següent:

- Mist. 1 (cat. XIX) = Renúncia a Satanàs i professió de fe
 2 (XX) = El misteri del baptisme
 3 (XXI) = La crismació
 4 (XXII) = El cos i la sang de Crist
 5 (XXIII) = La celebració de l'eucaristia (amb l'explicació del Pare nostre)

Aquest nombre de cinc catequesis durant la setmana pasqual correspondria al que es dedueix del cap. XXXIX d'Egèria¹⁸. Cal notar,

---

18. Cf. més amunt, nota 4. El nombre diferent de catequesis mistagògiques entre les que promet Ciril, a la catequesi XVIII, i les mistagògiques realment predicades és un dels arguments a favor de la no paternitat de Ciril sobre aquestes catequesis mistagògiques i de llur atribució al seu successor, Joan II (387-417). Vegeu l'exposició i anàlisi de totes les argumentacions a favor i en contra de la paternitat cirilliana en la introducció d'A. PRÉDAGNEL, *Cyrille de Jérusalem. Catéchèses mystagogiques* (Sch 126), París 1966, p. 18-40. Hom pot pensar, però, que entre les catequesis prebaptismals, de mitjan segle IV, i les mistagògiques, certament posteriors, hi pot haver hagut una evolució litúrgica que obligués el mateix Ciril a predicar menys catequesis mistagògiques. Cal observar, d'altra banda, que, quan Ciril anunciava, a la catequesi XVIII, els temes de les predicacions mistagògiques, feia al·lusió a una predicació de caire més moral, que no apareix pas al final del recull mistagògic que ens ha arribat: «Primum quidem quae ante baptismum statim peracta sunt (= Mist. I). Deinde vero quomodo mundati estis a peccatis per Dominum lavacro aquae in verbo (= Mist. II). [...] quove modo signaculum vobis communicationis Sancti Spiritus sit datum (= Mist. III). Et de iis quae in altari habentur Novi Testamenti mysteriis [...] quaeve illorum sit virtus (= Mist. IV). Et quonammodo ad ea accedendum sit, et quando ac quomodo illa habenda sint (= Mist. V). Omnium autem postremum, quo pacto vos in subsequens tempus oporteat, tum verbis tum factis, modo gratia accepta

com he dit, que quan la pelegrina gallega sojornava a Jerusalem (381-384) el bisbe era Ciril. Hi ha hagut, per tant, una evolució en el sentit d'una reducció del nombre de catequesis mistagògiques, reducció més accentuada encara en el leccionari armeni¹⁹. Aquesta evolució seria, doncs, la següent:

mitjan segle iv (Ciril)	= mistagògia diària
finals segle iv (Egèria, Ciril)	= cinc mistagògies
inici segle v (leccionari armeni)	= quatre mistagògies

Les lectures del leccionari armeni per a la predicació mistagògica, durant la setmana pasqual, amb les catequesis mistagògiques de Ciril es corresponen de la manera següent:

I	1P 5, 8-14.
II	[Rm 6, 3-14] (<i>Erean</i> 985).
III	1Jo 2, 20-27.
IV	1Cor 11, 23-32.
V	1P 2, 1-10.

Joan Crisòstom

De Joan Crisòstom, predicador a Antioquia, coneixem tres sèries de catequesis baptismals. La sèrie A, o sèrie Montfaucon, corresponent a l'any 387. Aquesta sèrie hauria de contenir dues homilies: la primera, pronunciada trenta dies abans de Pasqua, perduda, i la segona, predicada vint dies abans de Pasqua, editada per Bernard de Montfaucon²⁰. La sèrie B, o sèrie Papadopoulos-Kerameus, probablement del 388. Aquesta sèrie està composta de quatre catequesis, la quarta de les quals és idèntica a la tercera de la sèrie Stavronikita. La primera havia estat ja editada per Montfaucon²¹. Les altres foren

digno, versari et degere (= ?). [...]. Et haec quidem, si Deus voluerit, a nobis explicabuntur» (Cat. XVIII, 33; PG 33, 1056).

19. La introducció d'una estació, el dimarts de Pasqua, al Martyrium de sant Esteve, on era celebrada la litúrgia, portà la supressió de la segona catequesi mistagògica i de la lectura corresponent. El leccionari armeni manté el principi que les catequesis mistagògiques han d'ésser pronunciades a l'Anàstasi, pel lligam estret que hi ha entre el baptisme i la resurrecció de Crist, i, per tant, si el canvi d'estació per a la litúrgia no permet el trasllat, després, a l'Anàstasi, per a la predicació mistagògica, aquesta és omesa. Cf. A. RENOUX, *Les catéchèses mystagogiques*; ID., *Le codex arménien*, II, p. 327-331. Cal notar que el ms. *Erean* 985 indica una mistagògia i una lectura per al dimarts de Pasqua i que, per tant, té encara cinc catequesis mistagògiques.

20. Reproduïda a PG 49, 231-240.

21. PG 49, 223-232.

publicades per Papadopoulos-Kerameus, de qui ha pres nom la sèrie²².

La sèrie C, anomenada sèrie Stavronikita, del nom del monestir del mont Athos on fou trobat el manuscrit, pot ésser atribuïda a l'any 389 o 390. Conté vuit catequesis (la III és idèntica a la IV de la sèrie B), editades per A. Wenger, descobridor del manuscrit atonita²³.

D'acord, doncs, amb les indicacions temporals que trobem a les mateixes homilies, podríem distribuir aquestes sèries de la manera següent:

any 387: sèrie A

- I 30 dies abans de Pasqua (perduda).
- II 20 dies abans de Pasqua.

any 388 (?): sèrie B

- I 30 dies abans de Pasqua.
- II 20 dies abans de Pasqua.
- III Dijous Sant.
- IV matí (o nit?) de Pasqua.

any 389 ó 390: sèrie C

- I començ dels escrutinis.
- II final dels escrutinis.
- III matí (o nit?) de Pasqua [= B, IV].
- IV diumenge de Pasqua.
- V-VIII setmana pasqual.

Cal completar aquest quadre de predicació pròpiament baptismal amb moltes d'altres obres del Crisòstom que s'insereixen en el període quaresmal o pasqual. D'altra banda hom pot trobar explicacions sobre els ritus baptismals en d'altres obres del predicador antioquí.

De l'any 386 tenim les 8 *homilies sobre el llibre del Gènesi*²⁴, predicades durant la Quaresma.

L'any 387 s'esdevingueren a Antioquia els cèlebres fets de la destrucció de les estàtues de l'emperador Teodosi, entre finals de febrer i primers de març. Durant aquella Quaresma, Joan Crisòstom pro-

22. A. PAPADOPOULOS - KERAMEUS, *Varia Graeca Sacra. Sbornik greceskikh neisdannikh bogoslovskikh tekstov IV-XV vekov* (Pterburg 1909), p. XX-XXV i 154-183.

23. A. WENGER, *Saint Jean Chrysostome. Huit catéchèses baptismales inédites* (SCh 50), París 1957.

24. PG 54, 581-620.

nuncià les seves cèlebres homilies *al poble antioquí*, anomenades també *sobre les estàtues*²⁵. Els manuals de patrologia classifiquen aquests sermons entre els anomenats «de circumstàncies», però no massa justament, per tal com es tracta de la predicació quaresmal del Crisòstom que, aquell any 387, es referí, naturalment, als greus esdeveniments d'Antioquia. Aquests fets constitueixen, realment, el tema dominant d'aquestes predicacions, però, cal remarcar-ho, no l'únic. El predicador parla, en gairebé totes aquestes homilies, contra els juraments, tema que apareix en molts altres sermons del Crisòstom. Hom hi troba també al·lusions al dejuni quaresmal²⁶ i més d'una vegada a la lectura feta en la reunió litúrgica²⁷. Pel damunt de tot, però, el predicador no oblida el tema normal de la Quaresma, és a dir, el llibre del Gènesi i, més particularment, la creació²⁸. La darrera homilia d'aquest grup (XXI) fou pronunciada el dia de Pasqua i tracta del retorn del bisbe d'Antioquia, Flavià, que havia anat a Constantinoble amb l'intent d'apacificar l'emperador, irat per la destrucció de les seves estàtues.

Per a l'any 388 potser podem reconstruir d'una manera bastant completa el cicle de predicació de Joan Crisòstom. A aquest any pertanyen les 67 *homilies sobre el Gènesi*²⁹, les 32 primeres de les quals ocuparen el predicador durant la Quaresma. Ell mateix, a l'homilia XXXIII, després d'una interrupció, explica precisament els temes sobre els que ha predicat durant aquest temps d'interrupció, és a dir, entre les homilies XXXII i XXXIII:

Cum alacrem vestrum conventum et ingens audiendi desiderium hodie videam, volo debitum solvere, quo erga caritatem vestram obstrictus sum. Et scio eius fortasse vos oblitos esse eo quod multi dies intercesserint, sermoque noster ad alia interim sit deductus. Nam sanctae festivitatis adventus seriem nobis interpellavit. Neque enim par erat ut, dum crucem Domini celebraremus, de aliis sermonem afferremus: mensa autem vobis proponenda erat suis congrua temporibus. Et idcirco quando venit dies traditionis, continua doctrinae serie resecta, praesentibus quae urgebant nos accomodantes, in proditorum linguam laxavimus: deinde de cruce aliqua in medium protulimus. Postea, illucescente resurrectionis die, necessarium erat ut de resurrectione Domini caritatem vestram doceremus: et sequentibus diebus, per ea miracula quae tunc facta sunt, resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat: quando

25. Són 21 homilies; PG 49, 15-222. El títol grec és: *εἰς τοὺς ἀνδριάντας δμῖλαι καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ λεχθεῖσαι*.

26. Hom. III, XV, XVIII, etc.

27. Hom. I, II, XVI, etc.

28. Hom. VII-XIII.

29. Nom. I-XLI (PG 53), XLII-LXVII (PG 54).

etiam Apostolorum Acta explanare caepimus, inde vobis continua proponentes convivia, et crebris quotidianisque admonitionibus eos qui nuper baptismi gratiam acceperant exhortantes. Nunc igitur necessarium est ut debiti memor sim, et vobis satisfaciam ³⁰.

La sèrie de les 32 homilies predicades durant la Quaresma fou encara interrompuda entre l'homilia XI i la XII. Ho diu el mateix Crisòstom quan explica que ha hagut de parlar contra els judaïtzants sobre la celebració de la Pasqua i als candidats al baptisme ³¹. La catequesi baptismal a què es refereix podria ésser la I de la sèrie B. El sermó contra els judaïtzants podria ésser el III del grup de sermons sobre aquest tema ³². Cal suposar encara una altra interrupció per donar cabuda a la catequesi II de la mateixa sèrie B.

L'homilia XXX sobre el Gènesi sembla pertànyer al Dilluns Sant, per les seves al·lusions a la navegació i a l'arribada al port:

Ecce tandem ad finem sanctae Quadragesimae venimus, et ieiunii navigationem perfecimus, appulimusque, Dei gratia, in portum. [...] Nam et naucleri cum per multa maria transierint, et plenis velis, eductisque mercibus in portum ingressuri fuerint [...] Ita quoque faciunt cursores [...] Athletae quoque [...] Itaque quemadmodum naucleri, et cursores et athletae, ubi ad finem veniunt, magis enituntur et vigilant: eodem modo et nos faciamus oportet, quia in magnam hanc hebdomadam Dei gratia pervenimus ³³.

Si, com dèiem, l'homilia XXX fou pronunciada el Dilluns Sant, les homilies XXXI i XXXII havien d'ocupar el Dimarts i el Dimecres Sants. Per al Dijous Sant ens trobem amb una dificultat, si és que la sèrie catequètica B pertany de debò a l'any 388. Efectivament, aquesta sèrie té ja una catequesi (la III) destinada al Dijous Sant,

30. Hom XXXIII, 1 (PG 54, 305-306).

31. Hom. XII, 1 (PG 53, 98).

32. PG 48, 861-942.

33. Ἰδοὺ πρὸς τὸ τέλος ἐφθάσαμεν λοιπὸν τῆς ἀγίας τεσσαρακοστῆς, καὶ τῆς νηστείας διηγνήσαμεν τὸν πλοῦν, καὶ πρὸς τὸν λιμένα λοιπὸν τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι κατηγήσαμεν (...) ἐπεὶ καὶ οἱ κυβερνῆται, ἐπειδὴν μυρία διαβάντες πελάγη, πεπληρομένων αὐτοῖς τῶν ἰστίων καὶ τῶν φορτίων ἐγκειμένων, εἰς τὸν λιμένα εἰσιέναι μέλλωσι (...) οὕτω καὶ οἱ δρομεῖς (...) καὶ ἀθλῆται δὲ (...) καθάπερ οὖν κυβερνῆται καὶ δρομεῖς καὶ ἀθλῆται, τότε μᾶλλον τούτων ἕκαστος τὴν σπουδὴν ἐπιτείνει καὶ τὴν ἀγρυπνίαν, ὅταν πρὸς τῷ τέλει γένωνται, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμᾶς προσήκει, ἐπειδὴ εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ἑβδομάδα ἐφθάσαμεν τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι. (PG 53, 273). El tema de l'arribada al port» (de la Passió), igual que el de les deu verges, posteriorment barrejats, constituïen, en diversos ritus orientals, una cerimònia particular, el dilluns sant. Cf. A. RÜCKER, *Die Ankunft im Hafen des syrischen-jakobitischen Festrituals*, a *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* III (1923) 78-92; J. MATEOS, *Lelya-Sapra. Essai d'interprétation des matines chaldéennes* (OChA 156) Roma 1959, p. 206-211. Hom pot trobar-ne també algun paral·lel en l'antiga litúrgia hispànica.

mentre que en la seva explicació de perquè va interrompre la sèrie d'homilies sobre el Gènesi³⁴, Joan Crisòstom deia que havia parlat, el Dijous Sant, sobre la traïció de Judes. I, realment, existeix una homilia crisostomiana (potser dues?) sobre aquest tema³⁵ i que podria inserir-se molt bé després de l'homilia XXXII sobre el Gènesi, en la qual el predicador estava parlant d'Abraham. Precisament, en l'homilia sobre Judes, diu:

Volebam, dilecti, de patriarcha rursum sermonem habere, et inde vobis spirituale convivium apponere; sed ingratus proditoris animus ad illius pertractandam facinus linguam nostram pertrahit, et diei opportunitas, ut de insania sceleris eius agamus, nos cohortatur³⁶.

Sempre d'acord amb l'homilia XXXIII sobre el Gènesi, el Diven-dres Joan va parlar de la creu. Sobre aquest tema s'han conservat dues (o tres) homilies³⁷. El dia de Pasqua predicà sobre la Resurrecció. Potser es tracta de l'homilia *Contra ebriosos et de resurrectione*³⁸. De fet, en l'homilia I sobre els Fets dels Apòstols, predicada la setmana de Pasqua, el Crisòstom diu: *...et sicut nuper de ebrietate verba faciens...*³⁹. En l'esmentada homilia del dia de Pasqua hi ha també una al·lusió als qui acaben d'ésser batejats⁴⁰.

Durant la setmana de Pasqua, segons el testimoniatge del mateix Crisòstom (*homilia XXXIII sobre el Gènesi*), les predicacions versaren sobre l'inici del llibre dels Fets dels Apòstols, la lectura del qual, en diverses tradicions litúrgiques orientals, començava el diu-menge de Pasqua⁴¹, i sobre l'ensenyament als neòfits. A aquesta predicació corresponen les homilies I-IV *sobre l'inici dels Fets dels Apòstols*⁴², més, segons sembla, una cinquena homilia, perduda. De tot aquest grup, la I i la III tenen, al final, uns mots adreçats als neòfits.

34. Hom XXXIII sobre el Gènesi (PG 54, 305).

35. Hom. in prodicionem Iudae, 1 (PG 49, 373-392).

36. ἐβουλόμην, ἀγαπητοί, τῆς κατὰ τὸν πατριάρχην πάλιν ὑποθέσεως ἄψασθαι, καὶ ἐντεῦθεν ὑμῖν τὴν ἐστίασιν παραθεῖναι τὴν πνευματικὴν ἄλλ' ἢ τοῦ προδότου ἀγνωμοσύνη πρὸς τὴν κατ' αὐτὸν ὑπόθεσιν τὴν ἡμετέραν ἔλκει γλῶτταν, καὶ τῆς ἡμέρας ὁ καιρὸς προτρέπεται τῆς τόλμης αὐτοῦ τὴν μανίαν εἰπεῖν. (Hom. 2 in prodicionem Iudae; PG 49, 381).

37. PG 49, 393-418.

38. PG 50, 433-442.

39. καὶ ὥσπερ πρῶην περὶ μέθης λέγων... (PG 51, 69).

40. PG 50, 439.

41. Vegeu, per exemple, els esquemes que dona G. BERTONNIÈRE, *The historical Development of the Easter Vigil and related texts in the Greek Church* (OChA 193) Roma 1972.

42. PG 51, 65-112.

Fins aquí he assenyalat diverses homilies que han d'ésser integrades en el cicle de predicació quaresmal-pasqual i, per tant, baptismal, de Joan Crisòstom. N'hi ha d'altres encara que hom podria afegir-hi, per exemple, les homilies sobre el dimoni⁴³, predicades, segons sembla, en dies alterns. En la segona, el Crisòstom fa referència a la predicació catequètica feta aquell matí i en la qual havia parlat també del dimoni, en explicar la renúncia a Satanàs⁴⁴. Es tracta potser de la II catequesi de la sèrie A? El punt difícil és sempre el de poder assignar un any a cada un dels sermons.

Un estudi del contingut concret de les catequesis baptismals palesa que el Crisòstom explica els ritus baptismals en les poques catequesis que precedeixen la nit de Pasqua i la celebració del baptisme. Després del ritu sagrat de la iniciació cristiana, la predicació, durant la setmana pasqual, s'entreté a donar normes de vida cristiana i pren un to més moralista. Aquestes homilies no s'adrecen solament, ni potser primordialment, als neòfits⁴⁵.

Teodor de Mopsuèstia

De l'amic del Crisòstom a Antioquia (del 386 al 392 ambdós eren preveres d'aquesta seu) i després bisbe de Mopsuèstia, a l'Àsia Menor (392), coneixem una sèrie de 16 homilies catequètiques, que s'han conservat en versió siríaca⁴⁶. Aquesta sèrie es presenta dividida en dues grans parts, divisió coneguda ja els primers anys del segle V⁴⁷: a) sobre la Fe, b) sobre els Misteris. Heus-ne aquí una divisió més detallada:

A) Sobre la Fe:

Homilies I-X: sobre el símbol de fe.

43. Són 3 homilies (PG 49, 241-276).

44. PG 49, 258.

45. Això es pot veure ja amb els títols que porten les catequesis, sobretot les de la sèrie C.

46. Edició i traducció anglesa d'A. MINGANA, *Commentary of Theodore of Mopsuestia on the Nicene Creed* (Wodbrooke Studies 5), Cambridge 1932; ID., *Commentary of Theodore of Mopsuestia on the Lord's Prayer and on the Sacraments of Baptism and the Eucharist* (Wodbrooke Studies 6), Cambridge 1933. Versió francesa amb fotocòpia del ms., de R. TONNEAU - R. DEVRESSE, *Les homélies catéchétiques de Théodore de Mopsueste* (ST 145), Vaticà 1949. Em refereixo sempre a aquesta obra.

47. Cf. J.M. VOSTÉ, *Maroutha de Maïpherqat et le «Liber ad baptizandos» de Théodore de Mopsueste*, a *OChP* 12 (1946) 201-205.

B) Sobre els Misteris:

Hom. XI: sobre el Parnostre.

XII: 1.ª sobre el baptisme: els exorcismes.

XIII: 2.ª sobre el baptisme: renúncia i adhesió; unció.

XIV: 3.ª sobre el baptisme: ritus baptismals, vestició.

XV: 1.ª sobre l'eucaristia: l'eucaristia com a aliment espiritual; explicació de la missa: ritus pre-anafòrics (processó dels dons, bes de pau, lavabo, díptics).

XVI: 2.ª sobre l'eucaristia: explicació de la missa desde l'anàfora fins al final; disposicions per a rebre l'eucaristia; eucaristia i penitència.

Aquestes homilies foren pronunciades probablement a Mopsuèstia i no a Antioquia, abans de l'episcopat de Teodor. Ara bé, en quines ocasions foren predicades? En una altra ocasió vaig intentar desxifrar aquest problema⁴⁸. Aquí exposo les conclusions d'aquest estudi: les catequesis I-XI foren pronunciades certament durant la Quaresma, probablement a la segona meitat, i eren pràcticament diàries. Per la mateixa homilia XI sabem que fou pronunciada l'endemà de l'homilia X⁴⁹. Cal dir el mateix de l'homilia XIV en relació amb la XIII⁵⁰. Les homilies XII, XIII i XIV, que tracten ja del baptisme, el veuen com un acte encara a realitzar. D'altra banda, entre l'homilia XIV, darrera sobre el baptisme, i la XV, primera sobre l'eucaristia, ha transcorregut un cert espai de temps i entre les dues homilies ha tingut lloc la celebració del baptisme. En efecte, al final de l'homilia XIV, diu:

Là même, dans le silence nous vous laisserons reposer; en temps opportun, quand Dieu l'accordera, nous vous ferons approcher de la nourriture divine et des explications qui la concernent⁵¹.

I al començ de l'homilia XV:

Nous aussi, ceux qui viennent de naître par le baptême, c'est comme en des langes que nous les avons étroitement enveloppés d'enseignement, pour que s'affermisse en eux le souvenir de la grâce qui leur a été donnée; et en

48. S. JANERAS, *En quels jours furent prononcées les homélies catéchétiques de Théodore de Mopsueste?*, a *Mémorial Mgr. Gabriel Khouri-Sarkis* (Louvain 1969), p. 121-133.

49. «Puisque, avec la grâce de Dieu, on a achevé hier de vous dire ce qui a trait au Credo...» (Hom. XI, 1; TONNEAU-DEVRESSE, 281).

50. «C'est là que nous avons laissé hier le discours de notre enseignement...» (Hom. XIV, 1; p. 403).

51. Hom. XIV, 29; p. 461.

cessant le discours, nous les avons maintenant faite se reposer, car suffisait la mesure de ce qui avait été dit. Mais aujourd'hui, avec la grâce de Dieu, je m'appliquerai à vous présenter la nourriture qui vous convient, dont il faut que vous sachiez ce qu'elle est et que vous appreniez exactement sa grandeur. Car *ayant reçu cette naissance véritable* par la résurrection, c'est une autre nourriture, trop élevée pour le discours, que vous prendrez, et manifestement vous vous nourrirez alors de la grâce de l'Esprit...⁵².

Si l'homilia XV és posterior al baptisme, no ho és, en canvi, segons el meu parer, a la recepció de l'eucaristia⁵³. Per tant, caldria deduir-ne que aquesta catequesi fou predicada la nit pasqual i que constituï la predicació de la litúrgia eucarística que seguia el ritus del baptisme. Quant a les catequesis XII, XIII i XIV, hom podria pensar en els tres primers dies de la setmana santa⁵⁴. La catequesi XVI, darrera de la sèrie, fou pronunciada segurament un dia de la setmana pasqual. Entre l'anterior (XV) i aquesta han hagut de passar alguns dies, d'acord amb el que Teodor diu en aquestes mateixes homilies:

C'est maintenant le moment que Dieu me donne, de m'acquitter envers vous de ce qui manque [...]; mais comme il avait été dit beaucoup de choses, nous avons alors, comme il convenait, cessé le discours et gardé ce service du pontife pour une autre homélie, celle qu'aujourd'hui, avec la grâce de Dieu, je compte mener à terme⁵⁵.

Procle de Constantinoble

En la seva edició de les catequesis de Joan Crisòstom de la sèrie Stavronikita, A. Wenger es refereix sovint a una catequesi mistagògica de Procle de Constantinoble⁵⁶, llavors encara inèdita. Posteriorment, J. Leroy publicà aquesta i altres homilies de Procle⁵⁷. En aques-

52. Hom. XV, 1-2; p. 465.

53. Cal remarcar l'oposició «... ayant reçu cette naissance... vous vous nourrirez alors...». Cf. S. JANERAS, *En quels jours*, 127-128.

54. Ja hem vist que entre l'homilia XIV i la XV hi havia un cert espai de temps; segons la meua proposta, del dimecres sant (XIV) a la vetlla pasqual (XV).

55. Hom. XVI, 1; TONNEAU-DEVREESSE, 535-537. Ja a la fi de l'hom. XV Teodor deia: «Puisque la mesure est (atteinte) en ce qui a été dit, je garde pour un autre jour de vous en parler, quand Dieu le concédera Hom. XV, 45; p. 531.

56. Procle fou patriarca de Constantinoble els anys 434-446.

57. J. LEROY, *L'homilétique de Proclus de Constantinople* (ST 247), Vaticà 1967.

ta edició, la catequesi mistagògica porta el número 27 de la sèrie ⁵⁸ i el seu títol en grec és: *μυσταγωγία εἰς τὸ βάπτισμα*.

Quan fou pronunciada? Crec que la nit de Pasqua, però no abans de l'ablució baptismal, com voldria Leroy, sinó després, i més concretament en el curs de la litúrgia eucarística que seguia el baptisme, com a homilia després de l'evangeli. Hom ho pot deduir d'aquestes paraules:

Ἦκουσας (en passat: «has sentit») «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος» ⁵⁹.

Aquest fragment evangèlic pertany a una lectura bíblica (Mt 28, 1-20) que constituïa, en la tradició litúrgica d'Orient, la lectura evangèlica de l'antic ofici de la vetlla pasqual, la qual posteriorment passà, sobretot en la tradició bizantina, al Dissabte Sant ⁶⁰. En la mateixa tradició bizantina, un fragment més breu d'aquesta lectura (Mt 28, 16-20) constitueix la lectura evangèlica al final del ritu baptismal ⁶¹. D'altra banda, la mateixa homilia mistagògica de Procle conté d'altres detalls que demostren que quan fou pronunciada ja havia estat celebrat el baptisme ⁶².

Però hi ha d'altres homilies de Procle que, tot i no ésser pròpiament mistagògiques, com la 27, han d'ésser incloses en el cicle de la predicació baptismal del patriarca de Constantinoble. Així, per exemple, en l'homilia 14, εἰς τὸ ἅγιον πάσχα ⁶³, el predicador es refereix als neòfits, que canten un himne:

58. J. LEROY, p. 184-194.

59. Hom. XXVII, 45 (LEROY, p. 192). Leroy 185 diu: «la péricope Mt 28, 19 avait été lue avant le baptême».

60. La lectura Mt 28, 1-20 per a la vetlla pasqual pertany a la tradició de Jerusalem i de Constantinoble. Cf. G. BERTONNIÈRE, o.c., especialment els quadres del final. D'altres tradicions tenen encara la mateixa lectura. Per l'armènia, cf. R. RENOUX, *Le codex arménien*, II, 309.

61. El ritu bizanti del baptisme conté, entre la unció crismal i la comunió, elements corresponents a la vetlla pasqual: cant processional després del baptisme i lectures neotestamentàries (les mateixes que a la vetlla pasqual). Cf. S. JANERAS, *L'iniziazione cristiana nelle liturgie orientali*, a *Rivista liturgica* 54 (1967) 458-459.

62. Per exemple, el cant del salm 31 durant la processó, amb els ciris encesos, cap a l'església: πῶς τὸν τῆς ψυχῆς φωτισμὸν αἱ κρατούμεναι ταῖς χερσὶ λαμπάδες γνωρίζουσι, πῶς Δαυὶδ ὡς πρὸς νίκην σοι τῆς μελωδίας ἐξάρχει: «Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι» (J. LEROY, 193). En la introducció a l'homilia, LEROY (185), que reconeix al salm 31 el caràcter de cant processional després del baptisme, parla, erròniament, del salm 33.

63. PG 65, 795-800.

Ἐνταῦθα οἱ τοῦ βαπτίσματος ἀξιοθέντες ἔδουσι τὸν ἐπινίκιον ὕμνον μυστικῶς λέγοντες· Εἰς ἄγιος, εἰς κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς. Ἀμήν⁶⁴.

En l'homilia 32, també per al dia de Pasqua⁶⁵, s'adreça continuament als qui acaben d'ésser batejats: ἔδωκέν σοι τῷ βαπτισθέντι σήμερον τὸ πνεῦμα...⁶⁶. En aquesta homilia, Procle desenrotlla dos temes: la confirmació, segell de l'Esperit Sant, i el fet de revestir-se de Crist, per part del neòfit. És en tractar aquest punt quan esmenta les paraules de l'apòstol: «tots els qui esteu batejats en Crist heu estat revestits de Crist» (Ga 3,27). Probablement aquests mots constituïen un cant durant la vestició o durant la processó des del baptisteri a l'església. La tradició litúrgica, en efecte, ha conservat aquest ús, viu encara en la celebració del baptisme segons el ritu bizantí⁶⁷.

L'homilia 33 pertany al diumenge després de Pasqua, o diumenge de Tomàs⁶⁸. La darrera part d'aquesta homilia va adreçada als neòfits i parla de la deposició del vestit baptismal⁶⁹.

Sever d'Antioquia

Amb Sever ens traslladem a l'Antioquia del segle VI⁷⁰. D'entre les seves homilies anomenades «catedrals», sis son catequesis predica-des als qui havien d'ésser batejats⁷¹. Foren pronunciades sempre el Dimecres Sant, i podem saber fins i tot el dia, mes i any en què fou predicada cadascuna d'elles. De tota manera, per al cicle de la predicació baptismal interessen també les homilies que, cada any, la tarda del diumenge que precedia el dejuni quaresmal, el bisbe d'Antioquia predicava en el baptisteri, en ocasió d'una cerimònia especial

64. Hom. XIV (PG 65, 797).

65. J. LEROY, p. 225-230.

66. Hom XXXII, 12 (J. LEROY, p. 230).

67. En la processó que segueix el baptisme segons el ritu bizantí, hom canta uns versets del salm 31; però el cant d'entrada equivalent, en l'antiga vetlla pasqual, és, precisament, aquest cant (Ga 3,27). Cf. G. BERTONNIÈRE, p. 134-135; S. JANERAS, *L'iniziazione cristiana nella tradizione liturgica orientale*, Roma 1968, p. 89-91. El mateix cant apareix ja en el leccionari georgià: M. TARCHNISCHVILI, *Le grand lectionnaire*, I, p. 113.

68. J. LEROY, p. 230-251; també apareix, entre les obres de Joan Crisòstom, a PG 59, 681-688.

69. Hom. XXXIII, 16 (J. LEROY, p. 251).

70. Sever fou bisbe d'Antioquia de 512 a 518 i morí a l'exili, després de diversos sojorns fora d'Antioquia i de retorns a la seu, el 536.

71. Editades per M. BRIÈRE, a *PO*, al llarg de diversos anys. Cf. F. GRAFFIN, *La catéchèse de Sévère d'Antioche*, a *L'Orient syrien* 5 (1960) 47-54.

que consistia en la clausura del baptisteri⁷². En aquestes homilies, generalment molt breus, Sever exposa molt per sobre el sentit general del baptisme.

D'acord amb tot això, podem distribuir la predicació baptismal de Sever, al llarg del seu patriarcat, de la manera següent:

any	dia i mes	dia litúrgic	homilia	motiu
513	24 febrer	diumenge de l'inici del dejuni	17	clausura baptisteri
	3 abril	dimecres sant	21	catequesi I
514	16 febrer	diumenge inici dejuni	40	clausura baptisteri
	26 març	dimecres sant	42	catequesi II
515	8 març	diumenge inici dejuni	69	clausura baptisteri
	15 abril	dimecres sant	70	catequesi III
516	21 febrer	diumenge inici dejuni	88	clausura baptisteri
	30 març	dimecres sant	90	catequesi IV
517	12 febrer	diumenge inici dejuni	106	clausura baptisteri
	22 març	dimecres sant	109	catequesi V
518	4 març	diumenge inici dejuni	121	clausura baptisteri
	11 abril	dimecres sant	123	catequesi VI

Cal també tenir en compte les homilies predicades el mateix diumenge de l'inici del dejuni quaresmal, però pel matí⁷³, en les quals Sever explica el costum litúrgic de llegir el llibre del Gènesi durant la Quaresma⁷⁴.

Les catequesis pròpiament dites tracten sempre del misteri de la Trinitat, però fan també al·lusions a la cerimònia de la renúncia a Satanàs i de l'adhesió a Crist, que tenia lloc el Dimecres Sant, i el predicador hi exhorta els candidats al baptisme a córrer cap al sagrament ja proper.

72. Aquesta pràctica era coneguda també, entre d'altres ritus, en la litúrgia hispànica. En són testimonis ILDEFONS DE TOLEDO (*De cognitione baptismi*, 107; PL 96, 156) i el concili XVII de Toledo (cànon 2; J. VIVES - T. MARÍN - G. MARTÍNEZ, *Concilios visigóticos e hispano-romanos* [España cristiana. Textos, I], Barcelona-Madrid 1963, p. 628-629 i alguns textos litúrgics. Vegeu-los a S. JANERAS, *L'iniziazione cristiana nella tradizione*, p. 48-50.

73. Homilies 16, 39, 68, 87, 105, 120.

74. En la darrera (120) comenta una lectura evangèlica (Mt 17, 14ss) feta aquell dia.

Ambròs de Milà

Podem completar la visió de la catequesi baptismal amb una mirada ràpida a la predicació d'aquest tipus que, a Occident, és contemporània de les grans catequesis orientals. Em refereixo a la predicació d'Ambròs de Milà (373-397), del qual, en el camp catequètic, conservem tres obres⁷⁵:

a) *De Sacramentis*: 6 homilies predicades durant la setmana de Pasqua, de dilluns a dissabte⁷⁶, un dels anys entre 387 i 391.

b) *De Mystèriis*: el mateix contingut que l'obra anterior (explicació dels ritus de la iniciació cristiana), però condensat en una sola instrucció, sota la forma de tractat. Fou escrit entre el 380 i el 390.

c) *Explanatio Symboli*: explicació del símbol de fe, en ocasió de la *traditio symboli*, el diumenge abans de Pasqua.

El bisbe de Milà fa l'explicació dels ritus baptismals després de la celebració del baptisme. A la predicació quaresmal pertany només la tercera obra. En aquesta exposició, Ambròs parla dels escrits fets durant la Quaresma (cap. 1), però no diu res d'una predicació. En canvi, al començ del *De Mystèriis* parla d'una instrucció quaresmal:

De moralibus quotidianum sermonem habuimus, cum vel patriarcharum gesta vel Proverbiorum legerentur praecepta, ut his informati atque instructi [...]. Nunc de mysteriis dicere tempus admonet atque ipsam rationem sacramentorum edere, quam ante baptismum si putassemus insinuandam nondum initiatis prodidisse potius quam edidisse aestimaremur⁷⁷.

Aquest testimoniatge és interessant: Ambròs ha predicat diàriament sobre els llibres de la Bíblia que han estat llegits durant la Quaresma. Aquestes lectures constituïen un cicle de lectures del Pentateuc i una altra sèrie dels llibres Sapiencials⁷⁸. Amb aquesta òptica hom hauria d'examinar també segurament les obres del bisbe de Milà sobre els diferents temes del Pentateuc: *De Paradiso*, *De Cain et Abel*, *De Abraham*, etc.⁷⁹.

75. Editades juntes per B. BOTTE, *Ambroise de Milan. Des Sacrements, Des Mystères* (SCh 25 bis), Paris 1961.

76. Cf. Fr. PETIT, *Sur les catéchèses post-baptismales de saint Ambroise. À propos de «De Sacramentis» IV, 29*, a *Revue Bénédictine* 68 (1958) 256-265.

77. Cap. I, 2 (B. BOTTE, p. 156).

78. Ambdues sèries s'han perpetuat sobretot en el ritu bizantí.

79. PL 14.

D'una altra obra d'Ambròs sabem que fou predicada durant la Quaresma; es tracta de l'*Hexaemeron*, o explicació de la creació⁸⁰, constituït per nou sermons, predicats, segons sembla, entre els anys 386-389.

Aquí caldria advertir que no poques homilies patrístiques sobre el llibre del Gènesi o sobre els sis dies de la creació (*Hexaemeron*) eren predicacions quaresmals, que responien a la lectura del llibre del Gènesi durant aquest temps litúrgic i que, per tant, caldria tenir presents quan hom examina el cicle de predicació litúrgica, tant quaresmal com també baptismal⁸¹.

Catequesi i mistagògia

Entorn de la predicació sobre el baptisme, hom acostuma a distingir entre catequesi prebaptismal, o simplement catequesi, i catequesi mistagògica. Amb aquest terme hom vol designar aquelles predicacions que expliquen els diferents ritus i moments del baptisme i de l'eucaristia i que, per tant, ofereixen la iniciació als misteris sagrats. Aquesta distinció existeix ja, de fet, en Egèria i en Ciril de Jerusalem. La divisió de les catequesis d'aquest corresponen plenament a aquesta distinció: unes catequesis prebaptismals, adreçades als qui han d'ésser il·luminats (πρὸς τοὺς φωτιζομένους) i unes catequesis mistagògiques (siguin de Ciril o de Joan), durant la setmana pasqual, adreçades als qui acaben d'ésser il·luminats (πρὸς τοὺς νεοφωτιστούς).

Cal notar com tant Ciril com el bisbe de Jerusalem del temps d'Egèria (el mateix Ciril) insisteixen en el fet que hom no pot explicar els ritus sagrats abans del baptisme:

Verum autem quae sunt mysterii altioris, idest ipsius baptismi, quia adhuc catechumini, audire non potestis [...] quia adhuc catechumini estis, misteria Dei secretiora dici vobis non possunt⁸².

A Occident, Ambròs es troba també en aquesta mateixa línia; les homilies que constitueixen el *De Sacramentis*, i que expliquen els

80. PL 14, 123-274.

81. Les 9 homilies de Basili de Cesarea sobre l'*Hexaemeron* (PG 29, 3-208) foren predicades en una setmana, potser del dilluns 12 al divendres 16 de març del 378. Cf. J. BERNARDI, *La date de l'Hexaéméron de saint Basile*, (St Pat, III, 1; TU 78) Berlín 1961, p. 165-169.

82. EGÈRIA, *Itinerarium*, cap. XLVI, 6; Ae. FRANCESCHINI, R. WEBER, 88.

ritus de la iniciació cristiana des del començ, foren predicades durant la setmana pasqual als qui acabaven d'ésser batejats. Ambròs testimonia també que hom no pot fer aquesta explicació abans del baptisme:

Nunc de mysteriis dicere tempus admonet atque ipsam rationem sacramentorum edere, quam ante baptismum si putassemus insinuandam nondum initiatis prodidisse potius quam edidisse aestimaremur⁸³.

En Joan Crisòstom, en canvi, i en Teodor de Mopsuèstia trobem una pràctica diferent. Ambdós expliquen els ritus baptismals ja abans de la nit de Pasqua. Només l'eucaristia és explicada després de l'ablució baptismal, en Teodor de Mopsuèstia. El Crisòstom no tracta, en les seves catequesis, la litúrgia eucarística; la seva predicació postbaptismal té, ja ho hem vist, un caire més aviat moral. És veritat que, en els títols de les catequesis del Crisòstom, existeix la distinció entre φωτιζόμενοι i νεοφώτιστοι. Però és una distinció temporal, sense cap mena d'incidència en el contingut de les catequesis.

Pel que fa a la distinció entre catequesi baptismal i mistagògia, crec que cal precisar bé què s'entén amb el nom de mistagògia. Si, tal com el nom suggereix, es tracta del contingut (iniciació als misteris) són mistagògiques també, en Joan Crisòstom i en Teodor, algunes (Teodor) o totes (Crisòstom) les catequesis prebaptismals. Si, en canvi, hom entén per mistagògia la predicació feta després de la celebració baptismal, el Crisòstom va sol pel que fa a la temàtica, ja que Teodor explica els ritus eucarístics després del baptisme. Les catequesis mistagògiques de Jerusalem (Ciril, Egèria) i Milà (Ambròs) ho són en el doble sentit del mot: per llur tema o contingut i pel fet de pertànyer als dies següents al baptisme.

Les poques homilies de Procle de Constantinoble sobre aquests temes, predicades totes després del baptisme, comenten o esmenten diversos ritus baptismals, àdhuc prebaptismals, com els de la renúncia-adhesió. Podríem, doncs, suposar que Procle conserva clara la distinció de Ciril i d'Ambròs.

Per Sever d'Antioquia no es presenta el problema, puix que només hi trobem una catequesi esporàdica durant la Quaresma.

Cal, doncs, en tractar aquestes qüestions, distingir les diverses tradicions i èpoques.

83. *De Mysteriis* I, 1; B. BOTTE 156.

Catequesi i Quaresma

Queda encara un punt per aclarir: la predicació catequètica, prebaptismal, ocupava tota la Quaresma i tots els dies de la Quaresma? En Joan Crisòstom, clarament no era així, puix que les tres sèries d'homilies catequètiques en presenten només una, trenta dies abans de Pasqua i una altra, deu dies més tard, és a dir, vint dies abans de Pasqua. Sever d'Antioquia predicava cada any només una homilia catequètica, el Dimecres Sant.

Egèria parla d'una predicació quotidiana durant la Quaresma. Però ella mateixa distingeix entre predicació sobre la Sagrada Escrip-tura i explicació del símbol de fe, que constitueix, segons les seves pròpies paraules, la catequesi. La *traditio symboli*, amb l'explicació consegüent, tenia lloc la cinquena setmana. Per tant, la catequesi pròpiament dita no ocupava tota la quaresma, sinó només la segona meitat. De fet, les sèries de catequesis prebaptismals (Ciril, Teodor) consagrades a l'explicació del símbol de fe, no són suficients per omplir tota la Quaresma, car, fins i tot amb eventuals interrupcions⁸⁴, es tracta essencialment de predicació diària. Adhuc el fet que la primera catequesi del Crisòstom tenia lloc trenta dies abans de Pasqua es troba en la mateixa línia. I ja hem vist també més amunt les sèries de lectures dels leccionaris de Jerusalem, amb 19 lectures (leccionari armeni) o amb una sèrie de lectures que comença la cinquena setmana (leccionari georgià). Cal tenir present també la tradició bizantina, vivent encara avui, de pregar pels catecúmens en totes les celebracions eucarístiques. Ara bé, durant la Quaresma, en l'anomenada «litúrgia de presantificats», a la lletania i pregària pels catecúmens hom afegeix, en la segona meitat de la Quaresma, una lletania i oració especials pels candidats al baptisme (οἱ πρὸς τὸ φῶτισμα). És, doncs, un fet general que la catequesi baptismal pròpiament dita ocupava, en la tradició litúrgica, la segona meitat de la Quaresma.

Conclusions

Aquestes pàgines han volgut aclarir alguns punts entorn de l'antiga catequesi baptismal:

---

84. Per exemple en Ciril de Jerusalem i, encara més, en Joan Crisòstom, que, com hem vist, n'explica els motius.

1) La divisió tradicional, segons la qual hi ha una doble predicació baptismal: a) purament catequètica (símbol de fe) abans del baptisme, b) mistagògica (explicació dels ritus de la iniciació) després del baptisme, no pot ésser aplicada indiscriminadament a tots els autors de les antigues catequesis. Hi ha hagut, certament, una evolució i, potser, variacions des de molt bona hora.

2) La predicació baptismal es repartia durant la segona meitat de la Quaresma, amb una regularitat més o menys espaiada, i durant la setmana pasqual. L'evolució ha anat en el sentit de la reducció del nombre de predicacions baptismals.

3) Aquesta predicació, cal col·locar-la en el conjunt més ampli de la predicació quaresmal sencera. Per això, és molt important de poder trobar per a cada sermó el dia o l'ocasió en què fou pronunciat. Caldria un estudi a fons dels escrits patristics en aquest sentit. Aquests, d'altra banda, en ésser posats en llur *Sitz im Leben*, adquireixen una significació més plena.

Sebastià JANERAS
Santa Engràcia, 44, àtic
BARCELONA-16

Abril del 1975

Summary

In these pages we wish to clarify some points referring to the ancient baptismal catecheses:

1) The traditional division of the catecheses into a double baptismal instruction: a) purely catechetical (symbol of faith) before baptism, b) mystagogic (explanation of the initiation-rites) after baptism, cannot be attributed indiscriminately to all the authors of ancient catecheses. It is clear that there has been an evolution, and it is possible that there have been some variations, from the very beginning.

2) The baptismal instructions were given during the second half of Lent at more or less regular intervals, as well as during Easter-week. At a later period the number of instructions was reduced.

3) It is necessary to place this instruction in the larger context of the whole Lenten preaching. That is why it is extremely important to determine for each sermon the day or the occasion on which it was delivered. For this a thorough study of the patristic writings would be needed. In addition the sermons, when placed in their «*Sitz im Leben*», obtain a deeper significance.